

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Bir Ülke Neden Başka Bir Ülkeye Yardım Eder? Kalkınma Yardımlarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Donörlerin Motivasyonları

Why Does a Country Assist Another? The Origins and Evolution of Development Assistance, as well as Donor Motivations

Esat İPEK^{a*}

^a Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika, Ankara/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-0440-9690

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 9 Mart 2022

Kabul tarihi: 20 Eylül 2022

Anahtar Kelimeler:

Kalkınma yardımları,
Geleneksel donörler,
Yükselen donörler

ARTICLE INFO

Article History:

Received: March 9, 2022

Accepted: September 22, 2022

Keywords:

Development assistance,
Traditional donors,
Emerging donors

ÖZ

Donör konumunda olup, kalkınma yardımı sunan ülkeler; benimsedikleri kalkınma anlayışlarının yanı sıra, muhatap oldukları faydalanıcı ülkeye göre, içinde buldukları küresel konjoktüre ve tercih ettikleri yöntemlere göre farklı yönelimlere sahip olabilmektedirler. Bahse konu faktörler ve daha birçok başka etken donör ülkelerin yardım sunma motivasyonlarını oluşturmaktadır. Bu noktada; ulusal stratejik önceliklerine göre hareket eden donörler, küresel ekonomik düzende sahip oldukları konuma göre pozisyon alan donörler, muhatap oldukları faydalanıcı ülkeye göre farklılık arz eden tutumlar sergileyen donörler ve kalkınma yardımlarını uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendiren donörlerin her biri farklı farklı motivasyonlara sahiptirler. Kalkınma yardımları kavramı bu çalışmada öncelikle kavramsal olarak ele alınmış ve üzerine inşa edildiği teorik temeller açıklanmıştır. Sonrasında da tarihsel olarak yaşanan değişim ve dönüşümler ele alınmıştır. Çalışmanın asıl odağını oluşturan donör ülkelerin yardım sunma motivasyonları ise kendi arasında ortak karakteristik özelliklere sahip olan ülkelerin kategorize edilmiş hali üzerinden incelenmiştir. Ayrıca bu alanın en önemli aktörleri arasında yer alan uluslararası kuruluşların yardım sunumu noktasında oynadıkları rol de çalışma kapsamında ele alınmıştır.

ABSTRACT

Donor countries that provide development assistance may have diverse orientations depending on the development strategy they use, the beneficiary country with whom they work, the global context in which they operate, and the methods they prefer. Donor countries are motivated to provide assistance for a variety of mentioned and other factors. Donors who act based on their national strategic priorities, donors who position themselves based on their position in the global economic order, donors who have different attitudes depending on the beneficiary country they are dealing with, and donors who evaluate development assistance in the context of international relations all have different motivations in this regard. The concept of development assistance is discussed conceptually in the present study, and then the theoretical foundations on which it is constructed are described. The historical shifts and transformations are then addressed. The motivations of donor countries, which are the primary focus of the study, are investigated through the categorization of countries that have common traits. Furthermore, the current study discusses the role of international organizations, which are among the most prominent actors in this field, in terms of assistance delivery.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: esatipek@hotmail.com

EXTENDED ABSTRACT

In practice, development assistance, which refers to all funds offered from developed to underdeveloped countries, is theoretically based on two approaches: traditional development and humanitarian development. Rostow's five-stage development model underpins the traditional development strategy. Nations that have achieved the last stage, which is marked by particular traits, are classified as developed, whereas countries in the first stage are classified as underdeveloped or developing. However, this model has been challenged for being too limited in scope because it is focused solely on the development of Western Europe, which was decimated after WWII, and hence is inapplicable to other countries and regions. It is also criticized for its Western-centric perspective of development, which regards only them as developed and practically all other countries as underdeveloped. This Western-centric perspective contends that Western countries serve as a model for the rest of the world. In doing so, it implies an unavoidable reliance on Western countries. This is due to the fact that developing countries can only develop by imitating Western countries.

This notion, which evolved after WWII, has been highly disputed and has been compared to the pre-war colonial order in many ways. Since some of the donor countries that provide development assistance have adopted methods that support these allegations, the debate on this topic is still ongoing. The major topic addressed by this study is, "Why does a country assist another?" The origins and evolution of development assistance, as well as the motivations of donor countries to assist, are explored in the context of this issue, in accordance with the concept of dependency defined with reference to the colonial system.

This situation, which is valid for industrialized countries with colonial history and that were among the Second World War victors and formed the Western bloc of the Cold War, known as traditional donors, leads donor countries to prioritize their own national interests over the potential gains of the beneficiary countries with which they are dealing. Emerging donors, who joined the ranks of donor countries later and have a history of significant periods as beneficiary countries, implement development assistance in a win-win sense. As a result, this strategy shapes their assistance motivations as well.

The present study, which attempts to explain why donor countries provide development assistance, focuses on the variables that inspire donors in this respect. It has been discovered that assistance donor countries, which are classified based on numerous features, share mutual objectives. As a result, the motivations of conventional donors, new donors, and international organizations to provide help are examined in this study through their commonalities.

Countries' political, economic, and strategic interests and objectives impact development assistance. The concept of development assistance was conceived primarily by so-called traditional donors. When faced with the prospect of losing their hegemonic supremacy following WWII, Western governments had a practical instrument to maintain their hegemony. This situation, which is largely applicable to European countries, takes on a distinct meaning in the United States. The United States, which does not have a traditional colonial background like European countries, used development assistance to sustain and expand its post-World War II superiority. Marshall Plan, one of the first examples of contemporary development assistance, enabled the United States to rebuild Europe and establish a powerful and enduring ally against the Soviet Union (Communism). However, significant developments have occurred in the ensuing 80 years that have impacted the global conjuncture. The Cold War era, oil crises, and the world's ever-increasing poverty crisis, which has become an insurmountable challenge in today's conditions, have all had a direct impact on the trajectory of world history as well as development assistance. During the Cold War, for example, development assistance became one of the most crucial tactics in the quest for global dominance. Countries whose wealth expanded swiftly and disproportionately in the aftermath of the oil crises, on the one hand, resulted in the development of new contributors, and on the other, opened the way for a worldwide poverty crisis. Furthermore, poverty, which could not be eradicated despite billions of dollars of assistance supplied over the years, has called into doubt donor countries and "assistance." The global poverty problem has now become one of the most important forces affecting development assistance.

The relocation of production centers as a result of globalization since the early 2000s has resulted in the accumulation of huge capital in some developing countries, allowing some countries that are currently accepting assistance to enter this area as new providers. This development has resulted in a new situation in which countries are both donors and beneficiaries. Their circumstances have given them a huge edge in terms of maximizing the effectiveness of assistance. Emerging donors, who have rapidly become more visible in the field of development assistance than conventional donors, have begun to influence it. Instead of establishing a hegemonic connection, emerging donors have formed an equitable win-win association with beneficiary countries, resulting in faster, easier, and more successful cooperation and partnerships. It remains to be seen; however, whether emerging donors, many of which are not global powers in economic, political, or military terms, will be able to sustain their current and future positions in development assistance. This is because the enrichment reached through the opportunities provided by globalization runs the risk of being lost because of globalization, which, according to some, has hit its endpoint and, according to others, has changed its shape. Devastating economic risks are just around the corner for countries that have so far failed to complete their structural transformation and overcome their vulnerabilities. In such an economic environment, governments must find new strategies to sustain their status as donors. As a result, the emerging donors who have shaped the development assistance landscape over the last 20 years may either become stars of the field or fade away in the future. Either of these two alternatives will be one of the most significant events in the future.

determining the answer to the question "why does a country assist another country?"

Giriş

Uygulama olarak, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere aktarılan kaynakların tamamını ifade eden kalkınma yardımları, teorik olarak geleneksel kalkınma yaklaşımına ve insani kalkınma yaklaşımına dayanmaktadır. Geleneksel kalkınma yaklaşımı, Rostow'un beş aşamalı kalkınma modelini baz almaktadır. Belirli karakteristik özellikler üzerinden ayrılmış olan aşamaların sonuncusuna ulaşan ülkeler gelişmiş, ilk aşamalarda olan ülkeler ise gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlanmaktadır.

Ancak bu model sadece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra harap olan Batı Avrupa'nın kalkınmasını baz aldığı için dar kapsamlı olmakla, dolayısıyla diğer ülkeler ve bölgeler için geçerlilik arz etmeyeceğine dair eleştirilmektedir. Ayrıca, Batı merkezli bir kalkınma anlayışı doğrultusunda sadece onları gelişmiş, dünyanın geri kalanı nerdeyse bütün ülkelerini ise gelişmemiş kabul ettiği için de eleştirilmektedir. Bahse konu Batı merkezli anlayış, Batılı ülkelerin dünyanın geri kalanı için örnek teşkil ettiğini savunmaktadır. Bunu savunurken de Batılı ülkelere yönelik zorunlu bir bağımlılık halini ortaya koymaktadır. Zira, gelişmemiş ülkeler yalnızca Batılı ülkeleri takip ederek kalkınabileceklerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bu anlayış, pek çok açıdan savaş öncesindeki sömürge düzenine benzetilmekte ve çokça tartışılmaktadır. Kalkınma yardımı sunan donör ülkelerin bir kısmı bu iddiaları doğrular nitelikte uygulamalar hayata geçirdikleri için bu husustaki tartışmalar her daim güncelliğini korumaktadır. Bu çalışmanın cevap bulmaya çalıştığı temel soru "Bir ülke neden başka bir ülkeye yardım eder?"dir. Bu soru bağlamında; kalkınma yardımlarının ortaya çıkışı, gelişimi ve donör ülkelerin yardım sunma motivasyonları bahse konu sömürge düzenine atıf yapılarak açıklanan bağımlılık kavramı doğrultusunda ele alınmıştır.

En azından geleneksel donörler olarak anılan; sanayileşmiş, sömürge geçmişi olan, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer alan ve Soğuk Savaş'ın Batı bloğunu oluşturan ülkeler için geçerli olan bu durum, bahse konu donör ülkelerin yardım sunarken kendi ulusal çıkarlarını, muhatap oldukları faydalanıcı ülkelerin potansiyel kazançlarının önünde tutarak hareket etmelerine sebep olmaktadır. Donör ülkeler arasına sonradan dahil olan ve kayda değer sürelerle faydalanıcı ülke geçmişi olan yükselen donörler ise hayata geçirdikleri kalkınma yardımı uygulamalarında kazan-kazan anlayışını benimsemektedirler. Dolayısıyla yardım motivasyonları da bu anlayış üzerinden şekillenmektedir.

Kalkınma yardımı sunan donör ülkelerin, bu alanda neden var olduklarını ortaya koymaya çalışan bu çalışma, donörleri bu noktada motive eden faktörlere odaklanmaktadır. Çeşitli karakteristik özellikler üzerinden kategorize edilen yardım sunan ülkelerin, motivasyonları açısından da ortak özellikler sergilediği görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da geleneksel donörlerin, yükselen donörlerin ve uluslararası kuruluşların yardım sunma motivasyonları ortak noktaları üzerinden ele alınmıştır.

Kalkınma Yardımı Kavramı ve Teorik Temelleri

Kalkınma yardımları kavramı en basit haliyle; gelişmiş ülkelerin sahip oldukları bilgi, tecrübe, beceri ve kapasite ile gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını desteklemeleri manasına gelmektedir. Kaynakları sunan taraf olan donör ülkeler ile kaynaklardan yararlanan taraf olan faydalanıcı ülkeler arasında gerçekleşen kalkınma amaçlı transferler; kalkınma yardımları kavramını doğurmuştur. Tarihsel geçmişi 1800'lere kadar uzanan bu kavramın bugünkü haliyle kullanılmaya başlanması İkinci Dünya Savaşı dönemine rast gelmektedir (Hjertholm ve White, 2000).

Kalkınma yardımları kavramını, teorik olarak şekillendiren iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki geleneksel kalkınma yaklaşımı, ikincisi ise insani kalkınma

yaklaşımıdır. Bu iki yaklaşım, kalkınma yardımları alanında faaliyet gösteren ülkelerin; yardım uygulamalarını ve takip ettikleri yöntemleri şekillendirmektedir. Yine, sunulan yardımların ölçülmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması noktasında da donör ülkelerin benimsedikleri yaklaşıma göre farklı değerlendirmeler yapılabilmektedir. Bunların ötesinde ise bahse konu yaklaşımlar, kalkınma yardımı sunan donör ülkelerin; bu alana dair bakış açılarını, faydalanıcı ülkelerle kurdukları ilişkinin biçimini ve kalkınma yardımlarından beklentilerini belirleyen en temel faktördür.

Geleneksel kalkınma yaklaşımının teorik temelleri, Rostow'un "Beş Aşamalı Kalkınma Modeli"ne dayanmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere kalkınma sürecini, belirli karakteristik özellikler üzerinden, birbirini takip eden beş aşamaya ayıran Rostow Modeli, modern anlamdaki kalkınma yardımlarının, teorik olarak dayanak noktasıdır. Bahse konu aşamaları başarılı bir şekilde tamamlamış olan "kalkınmış" ülkelerin, henüz bu aşamaların başında olan "kalkınmamış" ülkelere sunduğu destek, kalkınma yardımları kavramının teorik karşılığıdır.

Ancak, bu modelin geçerliliğine yönelik bazı eleştiriler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, toptancı bir yaklaşım olduğuna dairdir. Gelişmiş ülkelerin, kalkınma sürecinde yaşadıkları farklı tecrübelerin görmezden gelindiği ifade edilmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkeler için bir yol haritası niteliğinde olan aşamaların, ülkelerin sahip oldukları karakteristik özellikleri yok saydığı öne sürülmektedir. Rostow Modeli'ne yönelik bir diğer eleştiri ise sadece belirli bir coğrafya üzerinden, belirli bir süreyi kapsayacak şekilde, yapılmış bir analiz olduğudur (Peet ve Hartwick, 2009, s. 8-9). Batının kalkınma tecrübesini esas alan bahse konu model, Batılı ülkeleri "gelişmiş" diğerlerini ise "gelişmemiş" olarak sınıflandıran, "Batı Merkezli Kalkınma Anlayışı"nın da dayanak noktasıdır.

Batı merkezli kalkınma anlayışı üzerinden yapılan bağımlılık eleştirileri ise kalkınma yardımları alanındaki en çok tartışılan konulardan birisidir. Bağımlılık eleştirileri, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce var olan sömürge düzeninin, kalkınma yardımları sayesinde, yeni bir modelleyle devam ettirildiğini savunmaktadır (Pettinger, 2017). Kalkınma yardımları üzerinden donör ülkeler ile faydalanıcı ülkeler arasında kurulan ilişki, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları doğal kaynakların, gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesine sebep olmaktadır. Faydalanıcı ülke ekonomilerinin, gelişmiş ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda yapısal olarak dönüştürülmesi, Batı merkezli geleneksel kalkınma anlayışının, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki döneme benzer şekilde bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkaracağı kanısını oluşturmaktadır.

Zira, 1980'lerden itibaren Washington Konsensüsüyle birlikte geleneksel kalkınma anlayışı, serbest piyasa ekonomisini merkeze alan yeni bir boyut kazanmıştır. Gelişmiş ülkelerin yeni pazar arayışları için gelişmekte olan ülkelerdeki ortamı uygun hale getirmek üzere bir dizi yapısal dönüşüm kararı alınmıştır. Az gelişmiş ülkelerin, kalkınma yardımlarından faydalanabilmeleri için ön şart olarak koşulan bu düzenlemeler, bahse konu ülkeleri eskiye nazaran çok daha kırılgan hale getirmiştir. Kamu harcamalarının azaltılmasından, vergi reformlarına kadar, kamu mallarının özelleştirilmesinden, piyasalara giriş çıkışlardaki bütün engellerin ve sınırların kaldırılmasına kadar pek noktayı kapsayan bahse konu düzenlemeler, gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkeler için açık ve elverişli bir pazar haline getirmiştir (Pettinger, 2017).

1980'lerden itibaren gelişmekte olan ülkelerde yaşanan aşağı yönlü trend, 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında, dünyadaki yoksulluk oranlarında gözle görülür bir artış meydana getirmiştir. Bu durumun, kalkınma yardımları üzerinde oluşturduğu baskı, yardımlar açısından insan odaklı bir dönüşümün başlangıcını tetiklemiştir. Neo-liberal yaklaşım ile sosyal

adalet yaklaşımını bir potada eriten insani kalkınma anlayışı, GSYH’de meydana gelen yükselmelerin, insanların hayatları açısından, doğrudan bir iyileşme anlamına gelmediğini ortaya koymuştur (Stiglitz vd., 2010). Bu tespit de yeni bir ölçümleme ihtiyacı ortaya çıkarmış ve “İnsani Gelişim Endeksi (İGE)” kavramını doğurmuştur.

Uzun ve sağlıklı bir hayat, bilgiye erişim ve insani yaşam standartlarının temel bileşenleri olduğu İGE, kalkınma yardımları açısından da insani kalkınmanın koşullarını ortaya koymuştur. Buna göre siyasi ve sosyal hayata katılımın teşvik edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, insan güvenliği ve haklarının koruma altına alınması ve toplumsal cinsiyet eşitliği insani kalkınma anlayışını merkeze alan kalkınma yardımlarının temel amaçları olmalıdırlar (UNDP, 2019).

Kalkınma yardımı sunan ülkelerin benimsemiş oldukları yaklaşımların, sunulan yardımların amaçlarını, yöntemlerini ve sonuçlarını doğrudan etkilediği açıkça görülmektedir. Bu noktada; merkezi bir otorite tarafından bu konuda bir çerçeve belirlenmesi zaruri hale gelmiştir. Kalkınma yardımı sunun pek çok ülkenin üye olduğu ve bu alandaki temel ilke ve esasları belirleyen OECD-DAC, resmi kalkınma yardımı (RKY) kavramını geliştirerek, bu kavram üzerinden bazı ilkeler belirlemiştir (OECD, 2015). Sunulan desteklerin, resmi kalkınma yardımı sayılabilmesi için öncelikli olarak faydalanıcı ülkenin kalkınmasına yönelik bir destek niteliğinde olması gerekmektedir. Bu şekilde, siyasi amaçların törpülenmesi hedeflenmiştir. Diğer taraftan; askeri harcamaların, sivil amaçlar hariç nükleer yatırımların ve donör ülkenin tanıtımını hedefleyen harcamaların -ilkesel olarak- RKY sayılmaması kararlaştırılmıştır.

Ancak, OECD-DAC ve benzeri nitelikte olan diğer uluslararası kuruluşların yönetim yapıları, kalkınma yardımları alanını domine eden ve geleneksel kalkınma anlayışını benimseyen ülkelerin, bu ilke ve esasları istedikleri gibi revize edebilmelerine ya da esnetebilmelerine imkân vermektedir. Örneğin, ABD’nin yönlendirmesi sonucunda, “barışı koruma çalışmaları” kapsamında yapılan askeri harcamaların, RKY olarak kabul edilmesi, bunun somut bir örneğidir (Lancaster, 2007, s. 30-37). Bu noktada, bir ülkenin sunduğu RKY miktarı; bahse konu ülkenin neleri ve ne kadarını RKY olarak raporlayabildiğine bağlı hale gelmiştir.

Kalkınma Yardımlarının Değişimi ve Dönüşümü

Yukarıda da ifade edildiği gibi kalkınma yardımlarının tarihi 1800’lere kadar uzanmaktadır. Bu tarihte dış yardım olarak kavramsallaştırılmış olan transferler, 1945’ten sonra kalkınma yardımı olarak anılmaya başlanışlardır. Yardımların amaçsal ve araçsal olarak değişimi, 2000’lerden itibaren iş birliği kavramını ortaya çıkarmıştır. Günümüzde de teknik iş birliği olarak isimlendirilen destekler, donör ülkelerin sahip oldukları; bilgiyi, birikimi ve tecrübeyi faydalanıcı ülkelerle paylaşması anlamına gelmektedir (Mawdsley, 2014, s. 50). Kalkınma yardımlarının geçirdiği dönüşüm süreci, dünyadaki konjonktürel dalgalanmalardan doğrudan etkilenmiştir.

Sosyalizmin yükselişi, Soğuk Savaş rekabeti, Bağlantısızlar Hareketi’nin ortaya çıkışı, OPEC ülkelerinin yükselişi, Güney-Güney İş Birliği modelinin gündeme gelmesi ve AB’nin genişleme dalgası İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan modern kalkınma yardımları kavramını şekillendiren ve bugünkü haline getiren kilometre taşlarıdır. Ancak, yardımların tarihsel olarak ortaya çıkışını ve gelişimini anlamak için biraz daha geriye gitmek gerekmektedir. Bu doğrultuda, ülkeler arasında resmi olarak gerçekleşen, kayıtlı ilk resmi yardım, 1812 yılında Venezuela’da gerçekleşen deprem için ABD’nin gönderdiği 50 bin Dolar’dır. 1929 yılında Birleşik Krallık’ta kabul edilen, Sömürgelerin Kalkınmasına İlişkin Yasa da bu bağlamda yapılan ilk düzenlemedir. Bu düzenleme; Birleşik Krallık ticaretinin artırılması ve ulusal çıkarlarının gözetilmesi doğrultusunda, sömürge ülke ekonomilerinin

canlandırılmasını amaçlamaktaydı (Little ve Clifford, 2009, s. 31). Bu tarihlerde dış yardım olarak anılan ve bugünkü modern yardımlar ile tek ortak noktası, iki devlet arasındaki kaynak akışı olan dış yardımlar, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte bugünkü manada kalkınma yardımlarına dönüşmüşlerdir.

İkinci Dünya Savaşı dünya tarihindeki en önemli kırılma noktalarından birisi olup, kalkınma yardımlarını da doğrudan ve derinden etkilemiştir. Bu tarihten itibaren modern kalkınma düşüncesinin temelleri atılmaya başlanmış ve kalkınma yardımlarının kurumsallaşması gündeme gelmiştir. Bu noktada, uluslararası kuruluşların ortaya çıkışı da önemli bir rol oynamıştır. Savaş sonrasında dünya barışını sürdürmek, küresel ekonomiyi istikrara kavuşturmak ve üçüncü dünya ülkelerini desteklemek amacıyla ortaya çıkan uluslararası kuruluşlar, kalkınma yardımlarının bu dönemdeki amaçlarını ortaya koymuşlardır (McMichael, 2012, s. 61-63).

Diğer taraftan savaş dolayısıyla harap olan Batı Avrupa ülkeleri, ABD'nin desteğiyle bir çeşit yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Bu süreç, kalkınmanın sadece ekonomik büyüme olarak görülmesine sebep olmuştur. Zira, Batı Avrupa'nın yeniden yapılandırılması ekonomi merkezli bir dönüşüm içermekteydi ve bahse konu ülke ekonomilerinin, yeniden küresel ticarete ortak olmalarını hedeflemekteydi. ABD'nin bu hedefi gerçekleştirmek için uygulamaya koyduğu Marshall Planı, modern anlamdaki ilk kalkınma programı olup; Batı Avrupa devletlerini yeniden inşa etmek, Avrupa genelinde yayılma tehlikesi olan Sovyet etkisini engellemek ve Batı dünyasını istikrara kavuşturmak için ortaya çıkmıştır.

Kapitalist ve sosyalist bloklar arasındaki rekabeti başlatan Marshall Yardımları, Soğuk Savaş döneminin de başlangıcını tetiklemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni durum, kapitalist bloğun lideri olan ABD ile sosyalist bloğun lideri olan Sovyetler Birliği arasında, dünya geneline yayılan bir nüfuz mücadelesi başlatmıştır. Bu mücadele doğal olarak kalkınma yardımları alanına da yansımış ve bu alanda da bir rekabet ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yardımların arkasındaki en önemli motivasyon, faydalanıcı ülkeleri iki bloktan birine çekmek haline gelmiştir. Bu motivasyon haricindeki etkenlerin göz ardı edilmesi; Orta Doğu, Afrika, Latin Amerika ve Asya'daki askeri diktatörlüklerin, yolsuzluk içindeki hükümetlerin ve en temel insan haklarını dahi ihlal eden ülkelerin, kalkınma yardımlarından bolca faydalanmasına sebep olmuştur (Moyo, 2009, s. 12-20).

1956-1966 yılları arasında 31 ülkenin bağımsızlığını kazandığı Afrika kıtası, nüfuz mücadelesinin en fazla kızıştığı yerlerden bir tanesi haline gelmiş, özellikle Fransa ve Birleşik Krallık eski sömürgeleriyle yeniden ilişki kurabilmek için harekete geçmişlerdir. Bu noktada, çoğunluğu Afrika ülkelerinden oluşan, kendini iki kutuptan da bağımsız olarak değerlendiren ve kendi kendilerinin sorunlarını çözüme kavuşturmayı amaçlayan bazı ülkeler, Bağlantısızlar Hareketi'ni kurmuşlardır (Quadir, 2013, s. 327-328). Bu hareket, 1954 yılında kurulan ve 1980'lerde popüler hale gelen Güney-Güney İş Birliği modelinin ilham kaynağı olmuştur.

1970'lerde petrol tüketiminde ve fiyatlarında yaşanan artış, kalkınma yardımları alanına yeni donörlerin girmesini sağlamıştır. Artan petrol gelirleri sayesinde, kayda değer bir sermaye sahibi olan başta Arap ülkeleri, öncelikle kendi aralarında faaliyet gösteren, daha sonra ise uluslararası çapta faaliyet gösteren yardım fonları kurmuşlardır. Öyle ki 1978 yılında sunulan yardımların yüzde 30'u bu fonlar üzerinden dünyaya yayılmıştır (Manning, 2006, s. 374).

Ancak bu durum, dünya genelinde likiditenin kontrolsüz bir şekilde artmasına ve gelişmekte olan ülkelerin, çok düşük maliyetlerle, yüksek miktarlarda borçlanabilmelerine imkân sağlamıştır. Bu şartlarda borçlanmayı cazip gören gelişmekte olan ülkeler, içinden çıkamayacakları bir borç sarmalına girmişlerdir. 1982 yılında Meksika ve 11 Afrika ülkesinin moratoryum ilan etmesi, IMF'nin yoksul ülkelerin borçlarını yeniden yapılandırmasına sebep

olmuştur (Moyo, 2009, s. 23). Söz konusu ülkelerde ve benzer başka ülkelerde başlayan yoksulluk sorunu, Dünya Bankası'nın (DB) politika değişikliğine gitmesine sebep olmuş ve yoksullukla mücadelenin, yardımların odağında yer alması gerektiğine karar verilmiştir.

1970'lerin sonunda başlayan program bazlı yardım uygulamaları ve 1980'lerin sonunda ortaya çıkan "donör yorgunluğu" kavramı, uluslararası kuruluşları iyiden iyiye ön plan çıkarmıştır (Bauhr, 2013, s. 571). 1960'larda toplam yardımların yüzde 14'ünü sunan uluslararası kuruluşlar, 1980'de toplam yardımların yüzde 30'unu sunmaya başlamışlardır. Günümüzde de bu oran yüzde 30'lar seviyesinde seyretmektedir (OECD, 2020).

Soğuk Savaş döneminin ortaya çıkardığı rekabet ortamından faydalanan pek çok Afrikalı lider, kalkınma yardımlarını kendi çıkarları doğrultusunda suiistimal etmiştir. Bu durum demokratikleşme kavramını, kalkınma yardımlarının sunumunda önemli bir etken haline getirmiştir. 2000 yılına gelindiğinde, DAC üyesi ülkelerin sunduğu toplam 50 milyar dolarlık yardımın yüzde 25'i Afrika ülkelerinin demokratikleşme çabaları için ve eski sosyalist ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçişlerini desteklemek için kullanılmıştır (Abegaz, 2005, s. 447).

1980'lerde başlayan ve 2000'lerde iyice hızlanan küreselleşme dalgası ise gelişmiş ülkelerdeki üretimin, işgücü maliyetlerinin düşüklüğü dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelere kaymasına sebep olmuştur. Bu da Çin, Brezilya, Hindistan, Meksika ve Türkiye gibi ülkelerin, biriktirdikleri sermaye doğrultusunda, yardım sunmaya başlamalarına vesile olmuştur (Manning, 2006, s. 372-373). 2000'lerin başında AB'nin başlattığı genişleme dalgası da eski Doğu Bloğu üyesi olan bazı ülkelerin, donör ülkeler olarak, kalkınma yardımları alanına girmelerini sağlamıştır. Zira AB üyesi olmak, kalkınma yardımı sunma taahhüdünde bulunmak anlamına da gelmektedir.

2000'lerin başında yaşanan ve kalkınma yardımlarını doğrudan etkileyen son olay, 11 Eylül 2001 saldırıdır. Bu olay sonrasında ABD, dış politikasında köklü bir değişime gitmiş ve kalkınma yardımları stratejisini; Orta Doğu, Orta Asya ve Afrika için yeniden tasarlamıştır. Bu noktadan sonra, ABD'nin bahse konu bölgelerde yardım sunmak için en önemli motivasyonu, Teröre Karşı Savaş politikasının desteklenmesi olmuştur (Miles, 2012, s. 30-39). Bahse konu politika çerçevesinde ABD, kalkınma yardımları alanına dair uluslararası kuruluşların tanımladığı pek çok ilke ve esası yok saymıştır. Afganistan, Irak, İsrail ve birçok Afrika ülkesine sunulan yardımların temel sebebi söz konusu politikaya destek vermeleridir.

Donör Ülkelerin Yardım Sunma Motivasyonları

Bu başlık altında, donör ülkelerin kalkınma yardımı sunarken sahip oldukları motivasyonlar, ülkelerin karakteristik ortak özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmış olan gruplandırmalar üzerinden incelenecektir. Bu bağlamda; geleneksel donörler olarak kategorize edilen ülkeler grubu için, yükselen donörler olarak anılan ülkeler grubu için ve kalkınma yardımları alanında önemli bir rol oynayan uluslararası kuruluşlar için ayrı ayrı birer alt başlık açılmıştır.

Geleneksel Donörler

ABD başta olmak üzere, kalkınma yardımları alanını domine eden Batılı ülkeler, modern anlamdaki kalkınma yardımlarını ortaya çıkaran ve ilk uygulayıcıları olan ülkelerdir. Bu ülkelerin sundukları yüksek miktarda yardımlar ve faaliyet gösterdikleri geniş coğrafyalar, kalkınma yardımları alanında onları başat aktör haline getirmektedir. Geleneksel donörler olarak da anılan bu ülkelerin ortak özellikleri; 1960 yılından 1980'e kadar olan dönemde DAC'a üye olmaları, kalkınma yardımları alanında faaliyet göstermek için oluşturdukları kurumsal bir yapıya sahip olmaları, İkinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer almaları ve sömürgeci bir devlet mirasına sahip olmalarıdır (Sato vd, 2010).

Geleneksel donörlerin yardım sunma motivasyonu temelde kendi siyasi, ekonomik ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmektir (Alesina ve Dollar, 2000, s. 37-40). Bu doğrultuda öne çıkan faktörler ise müttefik kazanmak, -sömürgecilik mirasına sahip olan ülkeler için- eski sömürgelerle yeniden kalıcı ilişkiler kurmak, Batı dünyasının güvenliğini tesis etmek, bütün dünyada serbest piyasa ekonomisine geçişi desteklemek ve uluslararası kamuoyu nezdinde prestij kazanmak şeklindedir.

Sömürgecilik mirası ve müttefiklik ilişkisi kapsamında, özellikle yeraltı kaynaklarının kullanım şekli, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki bağımlılık ilişkisinin devamını sağlayacak niteliktedir. Ayrıca, bahse konu şekilde bir mirasa sahip olan ülkeler, sundukları yardımların önemli bir bölümünü, eski sömürgeleri konumunda olan ülkelere yönlendirmektedirler. ABD açısından ise en önemli motivasyon, kurumsal kapasite ya da demokratikleşme yerine, sahip olunan müttefiklik ilişkileridir (Lancaster, 2007, s. 60-63).

Geleneksel donörlerin en temel yardım sunma motivasyonu olan ulusal stratejik çıkarlar kapsamında, tarihsel olarak Marshall Yardımları ön plana çıkmaktadır. Marshall Yardımlarının amacı; İkinci Dünya Savaşı sonrasında harap olan Avrupa ülkelerinin yeniden yapılandırılması, bu ülkelerle olan ilişkilerin geleceğe yönelik sağlama alınması, komünizme karşı yeni ittifaklar kurulması, deniz aşırı ülkelerdeki yoksulluğun azaltılması ve ABD malları için yeni pazarlar oluşturulmasıdır (Kostrzewa vd., 1989). Kalkınma yardımları alanında stratejik çıkarları doğrultusunda hareket eden ülkeler, kendi çıkarlarıyla çeliştiği takdirde, uluslararası ilkeleri görmezden gelebilmekte ya da yeni kurallar ve ilkeler oluşturabilmektedirler. Ayrıca, yardım faydalanıcısı ülkeler nezdinde nüfuz oluşturmak için yumuşak bir dış politika aracı olarak kullandıkları kalkınma yardımlarını, kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını koruyacak hükümetleri desteklemek için kullanabilmektedirler.

Donör ülkelerin benimsemiş oldukları yardım sunumu anlayışı, kalkınma yardımlarına dair beklentileri ya da muhatap oldukları ülkelerle kurdukları ilişkiler, yardım sunumu mekanizmalarını ve hangi ülkeleri faydalanıcı olarak seçeceklerini doğrudan etkilemektedir. Örneğin geleneksel kalkınma anlayışını benimseyen donörler, demokratikleşme düzeyi düşük olan ülkelerde sunulan yardımların efektif kullanılabilmesi için kamu dışı kanalları yardım sunmak için daha fazla tercih etmektedirler. Ancak kamunun devre dışı bırakılması, kısa vadede etkili gibi görünse de kapasite gelişimi açısından uzun vadede dezavantajlı bir durumun ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Her şeye rağmen, 2018 yılında sunulan toplam yardımların yüzde 33'ünün ulaştığı bölge olan Afrika, demokratikleşme açısından dünyanın en geri kalmış bölgelerinden birisidir ve buraya sunulan yardımların yüzde 66'sı kamu dışı kanallarla sunulmuştur (OECD-Stat, 2020).

Yönetim yapıları gereği, kendilerinin asıl söz sahibi oldukları uluslararası kuruluşlar üzerinden yardım sunmayı da oldukça fazla tercih eden geleneksel donörlerin, bu kuruluşlara aktardıkları kaynakların önemli bir bölümü idari harcamalara gitmektedir. Son kullanıcıya ulaşma noktasında büyük problemler yaşayan uluslararası kuruluşlar, kuruldukları günden beridir verimlilik ve etkinlik eleştirilerine maruz kalmaktadırlar (Easterly ve Pfutze, 2008, s. 38-39). Uluslararası nitelikte çalışan veya faydalanıcı ülkede yerel STK konumunda olan kurum ve kuruluşlar da geleneksel donörlerin yardım sunmak için iş birliği yaptığı partnerler arasındadır. Yoksullarla doğrudan temas kurabildikleri için küçük ölçekli projeler kapsamında tercih edilen özellikle yerel STK'lar, hızlı ve yenilikçi yöntemlerle uygulama yapabilmektedirler. Uluslararası STK'lar ise genellikle siyaseten hassas alanlarda faaliyet göstermektedirler (Dietrich, 2011, s. 14-16).

Yukarıda bahsedilen yardım sunumu kanallarının yanı sıra, tahsis yöntemleri de donörlerin sahip oldukları bakış açısı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu durum, bazı

olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Donörlerin, sundukları yardımları kendi öncelikleri doğrultusunda yönetmeleri, yardımların dünya genelinde dengesiz bir şekilde dağılmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda önlem almak için bazı modeller geliştiren OECD; faydalanıcı ülkedeki kişi başına düşen geliri, nüfus büyüklüğünü ve belirli parametreler dahilinde yoksul kabul edilen kişi sayısını baz alarak, bazı tahsis yöntemleri geliştirmiştir. Ancak, evrensel ilkelerden ziyade siyasi, ekonomik ve stratejik çıkarları doğrultusunda yardım sunmayı tercih eden pek çok donör, hali hazırda kullandıkları yöntemlerle faydalanıcılara ulaşmaya devam etmektedirler.

Bahse konu yöntemlerle yardım sunan donörlerin en çok tercih ettiği yardım türleri; bağlı yardımlar, imtiyazlı krediler ve ticaret için yardımlar şeklindedir. Mal ve hizmet tedarikinin nasıl ve nereden yapılacağı kararının donör ülkeye ait olduğu, hibe ve krediler şeklinde sunulan resmi yardımlar, bağlı yardımlardır. En çok ulaştırma, depolama, enerji, gıda, sağlık ve tarım sektörlerinde tercih edilmektedirler. Bağlı yardımlarla yüz yüze kalan faydalanıcı ülkeler, yatırım harcamalarını, kendi politika tercihleri doğrultusunda yapamazlar ve çeşitli ürünlerin satın alınmasında piyasa fiyatından daha yüksek bir maliyete katlanmak zorunda kalabilmektedirler (Clay vd., 2009, s. 26).

İmtiyazlı krediler ise faydalanıcı ülkenin kalkınmasını destekleyici nitelikte olan, en az yüzde 25 hibe içeren ve belirlenen faizin piyasa faiz oranından düşük olduğu kredilerdir. Ayrıca, bu kredinin verildiği ülkenin DAC'ın faydalanıcı ülkeler listesinde yer alması gerekmektedir (OECD, 2015). En çok Japonya, Almanya, Fransa ve Portekiz tarafından tercih edilen bu yöntemin, faydalanıcı ülkenin bütçe disiplininin sağlanması açısından etkili olduğu ileri sürülmektedir.

Ticaret için yardım uygulaması ise amacı adından da anlaşılacağı gibi karşılıklı ticareti geliştirecek altyapı yatırımlarını ve çeşitli düzenlemeleri kapsamaktadır. Son yıllarda artan bir trende sahip olan ticaret için yardım uygulaması, 2007 yılından itibaren dünya genelinde sunulan toplam RKY'nin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır (Cali ve te Velde, 2011). Bu uygulamanın en çok tercih edildiği sektörler; taşımacılık ve depolama, iletişim, enerji, bankacılık ve finans, tarım ve hayvancılık, sanayi, yer altı kaynakları ve madencilik, ticaret politikaları ve düzenlemeleri ve turizmdir. Faydalanıcı ülke ekonomilerinin iyileştirilmesiyle, yabancı mallara olan talebin artırılması; bağlı yardımlar ve teknik iş birliği projeleriyle, donör ülke teknolojilerine yönelik talebin artırılması ticaret için yardım uygulamasının araçları ve amaçlarıdır.

Yükselen Donörler

Kalkınma yardımları alanında özellikle 2000'lerden sonra yakaladıkları yükseliş trendi sayesinde, iyiden iyiye görünür hale gelen yükselen donörler, bu alanda, artık kimsenin inkâr edemeyeceği, başat aktörler arasına girmişlerdir (Chin ve Quadir, 2012). Büyük ölçekli, küresel ilke ve hedefler yerine, yerelde uygulanması daha kolay ve faydalanıcıların ihtiyaçlarını gözeterek tasarlanan projelerle sahada var olan yükselen donörler, faydalanıcı ülkelerin ihtiyaçlarına idealizm yerine pratikle cevap vermektedirler. Zira, geleneksel donörlerin sahip oldukları bürokratik mekanizmalar tarafından hazırlanan stratejiler, yereldeki bakış açısını ortaya koyma noktasında eksik kalmaktadır.

Kalkınma yardımları alanında 1980'lerde başlayan reform çabaları, 1990'ların ortalarında hız kazanmış, 2000'lerin başından itibaren bu alandaki ana gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Geleneksel yapının ortaya çıkardığı donör-faydalanıcı ilişkisi yerine, yükselen donörlerin ortaklık ve iş birliği temeline dayanan uygulamaları, geleneksel donörleri reform yapmaya zorlamıştır. Bu doğrultuda; sahiplenme, yerel öncelikleri gözetme, donörler arası harmonizasyon, sonuç odaklılık ve karşılıklı hesap verebilirlik hususlarının ön plana

çıkıldığı Paris Bildirgesi, 2005 yılında OECD tarafından ilan edilmiştir (Kharas ve Fengler, 2010, s. 3-8).

Bahse konu reform çabalarının temel amacı kalkınma yardımlarının etkinliğini arttırmaktır. Ancak, geleneksel yapının ortaya çıkardığı donör-faydalanıcı ilişkisi bu amacın önündeki en büyük engeldir. Yükselen donörlerin ortaklık ve iş birliği temeline dayanan uygulamaları ise geleneksel donörlerin yapmak isteyip de başaramadıkları reformun ta kendisidir. Yükselen donörler, konjonktürel dalgalanmalara rağmen, ekonomik olarak büyümeye devam eden, uluslararası siyasetteki etkileri ve sundukları yardım miktarları son 20 yıldır artan ve faaliyet gösterdikleri coğrafyayı günden güne genişleten ülkelerdir.

Bu ülkelerin tercih ettikleri kalkınma yardımı uygulamaları; kısa vadeli ve küçük hacimli projeler, talep temelli yardımlar ve kazan-kazan yaklaşımı doğrultusunda sunulan destekler şeklindedir (Quadir, 2013). Diğer taraftan yükselen donörler, bu uygulamaları zorunda oldukları için de tercih etmektedirler. Zira, hegemonik güç bağlamında farklı coğrafyalarda askeri varlıkları bulunmayan ya da küresel piyasaları tek başlarına etkileyecek bir ekonomik güce sahip olmayan yükselen donörler, isteseler bile, faydalanıcı ülkelerle geleneksel donörlerin sahip olduğu gibi bir ilişkiye giremezler. Bu da onları, karşılıklı menfaatleri gözetecek şekilde, çeşitli ortaklıklar ve iş birlikleri kurmaya yönlendirmektedir.

Uzun vadeli programlardan ve büyük bütçeli altyapı projelerinden ziyade, görece kısa vadeli ve küçük ölçekli projelerle sahada var olan yükselen donörler; eğitim programları kapsamında, sahip oldukları bilgi ve tecrübeyi faydalanıcı ülkelerle paylaşmakta; yapı tadilatları, ekipman donasyonu ve küçük altyapı işleriyle faydalanıcı ülke halkının hayatını doğrudan etkileyecek faaliyetler yürütmekte; öğrenci bursları gibi çeşitli sosyal projelerle de faydalanıcı ülke ile iyi niyetli bir ilişki kurmak istemektedirler. Dolayısıyla, yardım politikalarını büyük oranda faydalanıcı ülkelerden gelen talepler doğrultusunda şekillendirmektedirler. Ayrıca; bürokratik işlemlerin az olması, taleplere hızlı cevap verilmesi ve idari maliyetlerin düşük olması yükselen donörleri faydalanıcı dostu ülke konumuna taşımaktadır.

Tıpkı geleneksel donörler gibi yükselen donörler de kalkınma yardımları dolayısıyla ticaret hacimlerini arttırmak ve pazarlarını genişletmek istemektedirler. Bu noktada onları yükselen donörlerden ayıran en önemli farklılık ise sahip oldukları kazan-kazan yaklaşımıdır (Walz ve Ramachandran, 2011). Bahse konu hedeflerini gerçekleştirmek için faydalanıcı ülkeleri yukarıdan bakan bir gözle kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışmak yerine onlarla iyi ilişkiler kurarak ve karşılıklı müzakereler yaparak yardım sunan yükselen donörler, geleneksel donörlerin yaptıkları gibi yardımlarını herhangi bir şarta bağlamamaktadırlar.

Özellikle geleneksel donörler tarafından, yükselen donörlere yönelik, bazı eleştiriler yapılmaktadır. Yolsuzluğa karışmış hükümetleri desteklemek, şeffaflık ilkesini göz ardı etmek, az gelişmiş ülkelerin borçluluk miktarını ve borçlu oldukları kaynak sayısını arttırmak, çevresel hassasiyetleri göz ardı etmek ve yardım faydalanıcısı ülkelerin yer altı kaynaklarına yoğunlaşmak şeklinde ifade edilen çekincelerin pek çoğu, geleneksel donörler tarafından bilfiil hayata geçirilmelerine rağmen, yükselen donörlere atfedilen eleştiriler olarak tartışılmaktadır (Alesina ve Weder, 2002, s. 1127-1129).

Coğrafi konumları, uluslararası politik hedefleri ve ekonomik büyüklükleri farklı olan yükselen donörler; sundukları yardımların özellikleri, yardım yapma modelleri, küresel politika ve ekonomi alanında üstlendikleri roller ve kalkınma yardımı tecrübeleri doğrultusunda, çeşitli gruplandırmalara tabi tutulmaktadır. Güney-Güney İş Birliği ülkeleri, OPEC ülkeleri, yeni AB üyeleri ve diğer yükselen donörler şeklinde gruplandırılan ülkeler, homojen bir yapıya sahip

olmadıkları için karakteristik özellikleri üzerinden ayırmaktadırlar (Zimmermann ve Smith, 2011, s. 726). Geleneksel Kuzey-Güney modeline alternatif olan Güney-Güney İş Birliği modeli, Çin ve Brezilya başta olmak üzere, pek çok Afrika ülkesini de kapsamaktadır. OECD modeli yerine kendi kalkınma yardımı modellerine sahip olan bu ülkeler, DAC'a raporlama yapmamakta ve kendi ulusal standart ve kriterleri doğrultusunda yardım sunmaktadırlar.

Daha önce de değinildiği gibi 1970'lerde artan petrol gelirleri sayesinde kalkınma yardımı sunmaya başlayan OPEC ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki uluslararası yardımlara benzer nitelikte faaliyetler yürütmektedirler. Kurumsallaşmamış yardım modelleri dolayısıyla, tamamen kendi belirledikleri politikalar ve araçlar doğrultusunda hareket eden bu ülkeler bölgesel, etnik ve dini bağlar üzerinden değerlendirme yaparak yardım sunacakları ülkelere karar vermektedirler (Walz ve Ramachandran, 2011). Bu durum kalkınma yardımlarının sunumunda bölgeselleşme girişimlerinin de etkili olduğunu göstermektedir. Tuna'ya (2020) göre genel olarak etnik köken, kültür, dil, din ve tarih gibi argümanlar üzerinden gelişen bölgeselleşme girişimleri, yükselen donörlerin yardım sunacakları ülkeleri seçmeleri açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. En önemli bölgeselleşme girişimlerinden birisi olan İslam İş Birliği Teşkilatı'na üye olan OPEC ülkelerinin, büyük bir bölümünü doğrudan bütçe desteği olarak sundukları kalkınma yardımlarını Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ve Müslüman ülkelere aktarmaları söz konusu ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan AB de 2000'li yıllardan itibaren genişlemeye giderek, kalkınma yardımları alanına küçük ve orta ölçekte birçok yeni donör ülke kazandırmıştır. AB'ye üye olan ülkelerin, AB Konseyi tarafından belirlenen, kalkınma yardımı yapma şartını yerine getirmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla AB üyelerinin tamamı, aynı zamanda OECD-DAC üyesidirler. 2004-2007 yılları arasında AB üyesi olan ve bu kapsamda donörlük sıfatı kazanan ülkelerin sundukları yardımlar, çoğunlukla AB'nin ilgili kurumlarına yapılan katkılardan ibarettir (Lundsgaarde, 2012, s. 704-710).

Bu gruplandırılmaların hiçbirine dahil olmayan ve 2000'lerin başından itibaren gelişen ekonomilerine paralel olarak, sundukları yardım miktarlarını yıldan yıla arttıran ülkeler ise diğer yükselen donörler olarak anılmaktadırlar. Gerçek manada yükselen donör olarak nitelendirilebilecek yegane ülkeler olan diğer yükselen donörler, Güney-Güney İşbirliği modeli gibi alternatif bir model yerine OECD'nin modelini benimseyerek yardım sunmaktadırlar. Bu şekilde, yükselen donörlere yönelik yapılan eleştirilerden büyük oranda sıyrılan bu ülkeler, yakın geçmişe kadar ya da halen yardım faydalanıcısı konumunda olan ülkelerdir. Dolayısıyla, faydalanıcı ülke olarak ciddi bir tecrübeye sahiptirler. OPEC ülkeleri gibi petro dolarlara sahip olmayan diğer yükselen donörler, 1990'lardan itibaren büyümeye başlayan ekonomileri sayesinde artan gelirleri üzerinden ayırdıkları kaynaklarla yardım sunmaktadırlar. Uluslararası ilkeleri benimseyen anlayışları doğrultusunda, sundukları yardımları düzenli olarak DAC'a raporlamaktadırlar.

Güney Kore ve Türkiye diğer yükselen donörler grubuna dahil olan ülkelerin başında gelmektedirler ve pek çok ortak özelliğe sahiptirler. Her iki ülke de Soğuk Savaş sonrasında, gerçek manada, donör ülke konumuna geçmişlerdir. Asıl yardım faaliyetlerine 1990'lardan itibaren, kurumsal yapılarını oluşturarak başlamışlardır. 2000'li yıllarda ise sundukları yardım miktarları ve faaliyet alanları kayda değer ölçüde artmıştır (Kharas, 2007).

Uluslararası Kuruluşlar

Uluslararası kuruluşlar da kalkınma yardımları alanındaki en önemli aktörler arasında yer almaktadırlar. Donör konumunda olan ülkeler, sahip oldukları farklı özellikler doğrultusunda, kalkınma yardımları bağlamında uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmayı tercih edebilmektedirler. Donör ülkelerin uluslararası kuruluşlarla iş birliğine yönelmeleri üç

temel sebebe dayanmaktadır. Bunlardan ilki, kaynakların tek bir otorite tarafından kontrol edilmesi ve verimliliğin bu şekilde artırılabilmesi düşüncesidir. Bunun için donör ülkeler kendi kontrol haklarından taviz vermeyi kabul etmektedirler. İkincisi, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yardım sunmanın dünya genelinde kabul gören ve uluslararası prestij sağlayan bir norm olmasıdır. Üçüncü temel sebep ise gönüllü kısıtlamadır. Buna göre donör ülkeler, faydalanıcı ülkelere kendi çıkarları doğrultusunda yardım etmedikleri mesajını vurgulamak için uluslararası kuruluşları aracı kılarak transferlerini gerçekleştirmektedirler (Milner ve Tingley, 2012, s. 313).

Ancak, uluslararası kuruluşlar açısından da bazı handikaplar bulunmaktadır. Bunların en başında da bahse konu kuruluşların yaptığı yüksek idari harcamalar gelmektedir (Easterly ve Pfitze, 2008, s. 33). Bu durum, uluslararası kuruluşlara aktarılan kaynağın önemli bir bölümünün, ihtiyaç sahibi olan ülkelere ve insanlara ulaşmasının önündeki en büyük engeldir. Ayrıca, uluslararası kuruluşlar tarafından belirlenen politikaların faydalanıcı ülkeler tarafından takip edilmesi, bu kuruluşlardan destek almanın ön şartıdır. Dolayısıyla, burada da pek çok donör ülkenin yaptığı gibi faydalanıcı ülkelere şart koşulması durumu söz konusudur. Faydalanıcı ülkelere takip edilmesi istenilen politikalar, ağırlıklı olarak ekonomiye yöneliktir. Bu bağlamda; faydalanıcı ülke ekonomilerini, küresel serbest piyasa rekabetine hazırlamak ve küresel sermaye için bu ülkeleri güvenilir hale getirmek bahse konu kuruluşların öne sürdükleri şartların temel hedefleridir.

Diğer taraftan, uluslararası kuruluşlar tarafından sunulan çok taraflı yardımların, faydalanıcı ülke açısından, ikili yardımlara göre daha etkili olduğu da iddia edilmektedir. İkili yardım modelini tercih eden donör ülkelerin sergiledikleri taraflı eğilimler, uluslararası kuruluşların sundukları yardımlar için geçerli değildir (Abegaz, 2005, s. 444-446). Genellikle sosyal ve ekonomik ihtiyaçları göz önünde bulundurarak hareket eden bu kuruluşlar, donör ülkeler gibi siyasi, stratejik ve ekonomik saiklerle hareket etmemektedirler. Tabii ki yönetim yapıları gereği, sadece belirli ortak özelliklere sahip olan ülkelerin söz sahibi oldukları bu kuruluşların, evrensel ilke ve esasları göz ardı etmeleri durumu her daim geçerli olan bir ihtimaldir.

Sonuç

Donör konumunda olan ülkelere, faydalanıcı konumunda olan ülkelere aktarılan kaynakları ifade eden kalkınma yardımları, ülkelerin sahip oldukları siyasi, ekonomik ve stratejik amaç ve hedefler doğrultusunda şekillenmektedir. Özellikle geleneksel donörler olarak anılan ülkeler kalkınma yardımları kavramının asıl yaratıcılarıdır. Geçmişte sahip oldukları hegemonik üstünlükleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan Batılı devletler, söz konusu üstünlüklerini devam ettirmek için elverişli bir araca sahip olmuşlardır. Daha ziyade Avrupalı devletler için geçerli olan bu durum, ABD açısından ise daha farklı bir anlam ifade etmektedir. Avrupalı devletler gibi bilinen manada sömürgeci bir geçmişe sahip olmayan ABD, kalkınma yardımlarını İkinci Dünya Savaşı sonrasında elde ettiği üstünlüğü korumak ve genişletmek için kullanmıştır. Bugünkü bilinen haliyle modern anlamdaki ilk kalkınma yardımı örneklerinden birisi olan Marshall Yardımları sayesinde Avrupa'nın yeniden inşasını mümkün kılan ABD, Sovyetler Birliği (Komünizm) karşısında güçlü ve sürekli bir müttefik kazanmıştır.

Ancak aradan geçen yaklaşık 80 yıl süresince dünyadaki konjonktürü şekillendiren pek çok gelişme yaşanmıştır. Soğuk Savaş dönemi, petrol krizleri, her geçen gün artan ve bugünün şartlarında dünya için çözümsüz bir sorun haline yoksulluk sorunu gibi kırılmalar, dünya tarihinin akışını doğrudan etkilediği gibi kalkınma yardımlarını da etkilemiştir. Örneğin, kalkınma yardımları Soğuk Savaş döneminde küresel nüfuz mücadelesinin en önemli

araçlarından birisi haline gelmiştir. Petrol krizleri sonrasında zenginlikleri hızla ve orantısız bir şekilde artan ülkeler bir taraftan yeni donörlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş, diğer taraftan ise küresel bir yoksulluk sorununun zemini hazırlamıştır. Öyle ki bunca yıldır milyarlarca yardım sunulmuş olmasına rağmen önüne geçilemeyen yoksulluk, donör ülkelerin ve “yardımların” sorgulanmaya başlanmasına sebep olmuştur. Küresel yoksulluk problemi, bu noktadan sonra kalkınma yardımlarını şekillendiren en önemli etkenlerden birisi haline gelmiştir.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte 2000’li yılların başından itibaren üretim merkezlerinin yer değiştirmesi, gelişmekte olan bazı ülkelerde kayda değer bir sermayenin birikmesine sebep olmuş ve halen yardım alan bazı ülkelerin yeni donörler olarak bu alana girmelerini sağlamıştır. Yeni bir durum ortaya çıkaran bu gelişme aynı zamanda hem donör hem de faydalanıcı konumunda olan ülkeler yaratmıştır. İçinde buldukları şartlar bu ülkelere, yardımların nasıl daha etkili kullanılabileceğine dair önemli bir avantaj sağlamıştır. Kalkınma yardımları alanında kısa zamanda geleneksel donörlere göre daha görünür olmaya başlayan yükselen donörler bu alanı yeniden şekillendirmeye başlamışlardır. Hegemonik bir ilişki yerine faydalanıcı ülkelerle eşit seviyede bir kazan-kazan ilişkisi kuran yükselen donörler, daha hızlı, daha kolay ve daha etkili iş birlikleri ve ortaklıklar geliştirmişlerdir.

Ancak pek çoğu ekonomik, siyasi veya askerî açıdan küresel bir güç olmayan yükselen donörlerin içinde bulunduğumuz süreçte ve gelecekte kalkınma yardımları alanında elde ettikleri konumu koruyup koruyamayacakları tartışılmaya muhtaçtır. Zira küreselleşmeyle birlikte gelen fırsat sayesinde elde edilen zenginleşme, kimilerine göre yolun sonuna gelen kimilerine göre ise şekil değiştiren küreselleşme dolayısıyla kaybedilebilme riski taşımaktadır. Özellikle de bugüne kadar yapısal dönüşümünü tamamlayamamış ve kırılğanlıklarını giderememiş ülkeler için yıkıcı ekonomik riskler hemen kapının önündedir. Ekonomik açıdan böyle bir durumla karşı karşıya kalan ülkelerin donör sıfatlarını devam ettirebilmeleri için yeni yöntemler bulmaları gerekmektedir. Dolayısıyla, özellikle son 20 yıldır kalkınma yardımları alanını şekillendiren yükselen donörlerin gelecekte bu alanın yıldızları olmaları da yitip gitmeleri de mümkün iki ihtimaldir. Bu iki ihtimalden birisi gelecekte “bir ülke neden başka bir ülkeye yardım eder” sorusunun cevabını belirleyecek en önemli gelişmelerden birisi olacaktır.

Kaynakça

- Abegaz, B. (2005). Multilateral Development Aid for Africa. *Economic Systems*, 29(4), 433-454.
- Alesina, A. & Dollar, D. (2000). Who Gives Foreign Aid to Whom and Why?, *Journal of Economic Growth*, 5(1), 33-63.
- Alesina, A. & Weder, B. (2002). Do Corrupt Governments Receive Less Foreign Aid? *American Economic Review*, 92(4), 1126-1137.
- Bauhr, M., Charron, N., & Nasiritousi, N. (2013). Does Corruption Cause aid Fatigue? Public Opinion and the Aid-Corruption Paradox. *International Studies Quarterly*, 57(3), 568-579.
- Cali, M. & Te Velde D.W. (2011). Does Aid-for-Trade Really Improve Trade Performance? *World Development*, 39(5).
- Chin, G. & Quadir, F. (2012). Introduction: Rising States, Rising Donors and the Global Aid Regime. *Cambridge Review of International Affairs*, 25(4), 493-506.
- Clay, E., Geddes, M. & Natali, L. (2009). Untying Aid: Is it working? An Evaluation of the Implementation of the Paris Declaration and of the 2001 DAC Recommendation of Untying ODA to the LDC’s, Danish Institute for International Studies, Copenhagen.
- Dietrich, S. (2011). Foreign Aid Delivery, Donor Selectivity, and Poverty, Niehaus Center for

- Globalization and Governance, 10-29.
- Easterly, W. & Pfutze, T. (2008). Where Does the Money Go? Best and Worst Practices in Foreign Aid, *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 29-52.
- Hjertholm, P. & White, H. (2000). *Survey of Foreign Aid: History, Trends and Allocation*.
- Kharas, H. (2007). *Trends and Issues in Development Aid*. Wolfensohn Center for Development Working Paper.
- Kharas, H. J. & Fengler, W. (2010). *Delivering Aid Differently: Lessons from the Field*, Brooking Institution Press, Washington D.C., 3-14.
- Kostrzewa, W. J., Nunnenkamp, P., & Schmieding, H. (1989). *A Marshall Plan for Middle and Eastern Europe?*, Kiel Working Paper, No. 403, Kiel Institute of World Economics (IfW), Kiel
- Lancaster C. (2007) *Foreign Aid: Diplomacy, Development Domestic Politics*, The University of Chicago Press, Chicago, 30-91.
- Little, I.M.D. & Clifford, J.M. (2009). *International Aid: The Flow of Public Resources form Rich to Poor Countries*, Transaction Publishers, New Jersey, USA, 31.
- Lundsgaarde, E. (2012). The Future of European Development Aid. *Futures*, 44(7), 704-710.
- Manning, R. (2006). Will Emerging Donors Change the Face of International Cooperation?. *Development Policy Review*, 24(4), 371- 385.
- Mawdsley, E. (2014). *From Recipients to Donors: Emerging Powers and the Changing Development Landscape*, Zed Books, London, 48-68.
- McMichael, P. (2012). *Development and Social Change: A Global Perspective*, Sage, Los Angeles, 61-63.
- Miles, W. F. (2012). Deploying Development to Counter Terrorism: Post-9/11 Transformation of US Foreign Aid to Africa. *African Studies Review*, 27-60.
- Milner, H. V. & Tingley, D. (2012). The Choice for Multilateralism: Foreign Aid and American Foreign Policy?. *The Review of International Organizations*, 8(3).
- Moyo, D. (2009). *Dead Aid: Why Aid is not Working and How There is a Better Way for Africa*, Farrar, Straus and Giroux, 12-40.
- OECD (2015). *Official Development Assistance: Definition and Coverage*, <http://www.oecd.org/dac/stats/officialdevelopmentassistancedefinitionandcoverage.htm> 11.10.2020.
- OECD-Stat (2020) <https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=CRS1#>, 13.10.2020.
- OECD, (2020). *Official Development Assistance (ODA), Indicators, Country Programmable Aid (CPA)*, <https://data.oecd.org/oda/country-programmable-aid-cpa.htm#indicator-chart> 15.10.2020.
- Peet, R. & Hartwick, E. (2009). *Theories of Development: Contentions, Arguments, Alternatives*, The Guilford Press, 127, 3-23.
- Pettinger, T. (2017) *Washington Consensus: Definition and Criticism*, <http://www.economicshelp.org/blog/7387/economics/washington-consensus-definition-and-criticism/> 11.10.2020.
- Quadir, F. (2013). *Rising Donors and the New Narrative of South-South Cooperation: What*

Prospects for Changing the Landscape of Development Assistance Programmes?. *Third World Quarterly*, 34(2), 321-338.

Sato, J., Shiga, H., Kobayashi, T., & Kondoh, H. (2010). How Do “Emerging” Donors Differ from “Traditional” Donors?. *JICA-RI Working Paper*, (2).

Stiglitz, J. E., Fitoussi, J. P. & Sen, A. (2010). *Why GDP Doesn't Add Up: The Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance*, New Press, New York.

Tuna, F. (2020). Bölgeselleşme Kapsamında Türk Dış Politikasının Etkinliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı Örneği, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(4), 1580-1595.

UNDP (2019). *About Human Development, United Nations Development Programme, Human Development Report*, <http://hdr.undp.org/en/humandev> 11.10.2020.

Walz, J. & Ramachandran, V. (2011). *Ideas to Action: Independent Research for Global Prosperity*.

Zimmermann, F. & Smith, K. (2011). More Actors, More Money, More Ideas for International Development Cooperation, *Jurnal for International Development*, 23(5), 722-738.
